

Forschungsverbund
Ost- und Südosteuropa

Научна мрежа за
Източна и Югоизточна Европа

Güllstraße 7
D-80336 München
Allemagne

Telefon _____
++49-89-746133-21

Telefax _____
++49-89-746133-33

E-Mail und Web _____
forost@lrz.uni-muenchen.de
www.forost.de

Свещениците и православната енория като фактори за социалната интеграция. Културните традиции и потенциалът на гражданското общество в България.

Православните свещеници като носители на българската традиционна християнска култура в контекста на развитието на гражданското общество в съвременна Европа

Проект на Изследователския съюз Източна и Югоизточна Европа (FOROST) заедно със Мюнхенския университет "Лудвиг Максимилиан", отдел по История на Източна и Югоизточна Европа, и Катедрата по Теория и история на културата - магистърска програма Социална и културна антропология - към Софийският Университет "Св. Климент Охридски"

Предистория

Идеята да се направи едно задълбочено изследване на българските православни свещеници, тяхната роля и авторитет сред населението и перспективите за бъдещото им значение за обществото се роди като естествено продължение на дългогодишна работа в областта на социалната и културната антропология в Софийския университет "Св. Климент Охридски" в специалност културология в катедрата за Теория и история на културата към Философския факултет и на работата по проекта "Народна памет" в Института за социални ценности и структури "Иван Хаджийски", във времето когато негов директор беше доц. Антоний Тодоров. В тази връзка през 2001-2002 г. бяха обработени множество социологически анкети относно религията в България.¹

¹ Резултатът от тези проучвания бе студията Petar Kanev: Religion in Bulgaria after 1989. Historical and Socio-cultural Aspects, в сп. South-East European Review, Baden-Baden, May 2002.

Проблемът, на който са посветени досегашните усилия на П. Канев е отношението между новото и традиционното в установените културни структури на обществото. Този проблем е многостранен, наболял и постоянно актуален. Недостигът на данни и редица противоречия в съществуващите досега изследвания на ролята на българското православие в съвременно общество дават повод за провеждането на едно задълбочено и изчерпателно проучване на този актуален, но недобре застъпен в научната литература въпрос. Vyzmožnost za takiva izsledvanija dava sytrudničestvoto v ramkite na nemska nauchna organizacija FOROST (виж долу).

Основания за изследването

Изследването ще хвърли светлина върху основни за българското общество проблеми като ги изяснява в контекста на съвременната социално-политическа ситуация на Балканите и в Източна Европа. Това е така, тъй като мястото на свещеника в българското общество е особено. Той по традиция е главният носител и представител на традиционната християнска култура в този регион.

Историческите особености на общественото развитие у нас ни разкриват в зората на XX век едно битово християнство без стабилна йерархия, без дълга традиция в структурите на висшето духовенство: **ролята на свещеника е централна.**

Едно сериозно и максимално пълно изследване на този проблем ще хвърли светлина върху състоянието на българското общество на почти всички нива - културно, морално-нравствено, социално-политическо и др. и още по-важно - релефно ще очертае не само всички наболели проблеми, но и възможните близки и далечни **перспективи на развитието му по пътя на гражданското общество** и включването му в едно бъдещо общоевропейско семейство.

Проблемът за ролята на свещеника в съвременното българско общество не е достатъчно добре разработен - съществуват отделни статии и доклади по темата, но липсва цялостно и задълбочено разгръщане на проблема. Социологическите анкети, засягащи тази проблематика са изпълнени с подвеждащи данни и противоречия поради недостатъчно съобразяване със спецификите на българската ситуация или пък със спецификите на православната религиозност.

Освен практическите изводи, свързани конкретно с българското общество, това изследване ще хвърли светлина и в един по-общ план върху проблема за адаптацията на всяко едно общество и култура, върху вечно актуалния проблем за отношението между традиционното и новото, ред зависимости и отношения, които са характерни не само за българското, дори не само за Балканското и Източно-европейското общество, но и за всяка модерна национална държава в зората на XXI век.

Проектът ще изследва ролята на православния свещеник в селското и градското общество в миналото и днес. По традиция свещениците са централни личности в традиционните общности в България, а и в рамките на целия социум. Ролята им до настоящия момент обаче не е била обект на сериозно и изчерпателно научно изследване. Такава цел си поставя проектът на FOROST, като освен на чисто научните културно-исторически изследвания, се обръща и специално внимание на приложимостта на резултатите от изследването. Централно от гледна точка на

изследователския интерес е намирането на потенциал за развитието на съществуващото вече в България гражданско общество. Казано по друг начин, в основата е въпросът за ролята на православния свещеник в България - като пример за стабилизирането на намиращите се в преход общества. .

Подобна изследователска формулировка е особено важна и в **контекста на Европейската интеграция на България**. Някои от традиционните характеристики на Българската православна църква могат да се окажат и положителни предпоставки за развитието на гражданското общество в България - например ценностната система, демократичните традиции в ръководството и дейността на настоятелствата, форми на социален ангажимент, които могат да бъдат положителни за бъдещата европейска интеграция на българското общество. Повече светлина върху тези положителни тенденции може да се открие при задълбочаване в проблемите, свързани с авторитета на православното църковно ръководство в България, особено на по-ниските църковни нива, т.е. в конкретните енории, чиито възход и падение зависят от голяма степен от ангажимента на отделните свещеници. За да е възможно използването на този потенциал в полза създаването или кооперативното партньорство на европейското гражданско общество, е необходимо да се познават сегашното състояние на традиционното българско православие на енорийско ниво и историческите предпоставки, на които то се базира. За такова именно изследване ще спомогна и настоящият проект, който стартира през юни, 2003 г. - чрез осветляване на социалната и политическата роля на църковната общност и свещеникът в православиято, конкретно в България - за периода от 1920 г. до наши дни.

Обектът на изследването ще бъде реализиран от две различни перспективи:

- Историческа перспектива, която изяснява основите на съществуващите днес традиционни ценности и практики чрез изследване на развитието им в близкото минало (от 1920 г. до 1989 г.)
- Социалната културно-историческа перспектива прилага същата постановка на въпроса върху настоящето (основно от 1989 г. до днес). Двете отделни изследвания се допълват, както по съдържание, така и в методиката и в проекта на FOROST свързването им води до един съдържателен и методически интерактивен модел.

Основните черти на изследованието

Българската православна църква остава, за разлика от църквите в Западна Европа, а и от православните църкви в други европейски страни, поради различни исторически обстоятелства, за дълги периоди без стабилна структура и организация, без собствена самостоятелна йерархия и без висш клир. С това ролята на местния свещеник в българското общество от столетия е централна. Десетилетията на социализма от една страна доведоха до отчуждаването на широки обществени кръгове от Църквата. От друга страна можем да установим, че промените от 1989 г.,

отново има засилване на тенденцията за идентификация с традиционния културно-религиозен мироглед като нравствено-ценностна система и като част от културната и националната идентичност.

Изследването трябва да създаде картина на функциите, поведението, възможностите за действие и различните проблеми в работата на свещениците в православните енории. Това ще се осъществи с помощта на интердисциплинарни културно-исторически методи. Периодът на изследването (1920 г- до днешно време - 2004 г.) обхваща фазите на конституционната монархия в междувоенния период, времето на комунистическото партийно ръководство, както и настоящата преходна обществено-историческа фаза. По този начин се обхващат двете основни трансформации на системата през XX век. Чрез сравнението на три епохи се дава възможност за намирането на съпоставителна формула, която обхваща паралелно с времевата динамика и онези постоянни величини, които надживяват промените в политическите системи.

Водещ остава въпросът за позицията на свещеника в обществото. Под общество основно се разбира социалната среда, с която отделният свещеник непосредствено е обвързан, върху която се простират социалните му задачи и върху която той може да влияе.

Поставените цели пораждат редица от **конкретни въпроси** с практическа насоченост.

Каква работа свършват свещениците конкретно? От какви обстоятелства зависи дейността на свещеника? Какво влияние може да упражнява той? На какви влияния е изложен? До каква степен свещеникът е част от обществения живот? Кои възможности за социален ангажимент използва? Как се отразяват неговите ангажименти в процеса на формиране на мнение в социалното му обкръжение и каква е визията за света, която предава той? Каква конкретна роля имат свещениците в „гражданско общество“², какви идеи имат за бъдещето, какви представи за развитието на енорията/работа имат, какви конкретни възможности имат (финансово, но и от гледна точка на техния мироглед, тяхното образование, техните представи за собствения им роля)? Къде се различават идеологическите директиви на Църковната или на държавната йерархия и индивидуалната прагматична нагласа? До коя степен се виждат като посредници между Бога и хората, а до коя степен като „лидери“, „учители“ или посредници между хората? Как реагира свещеникът на различните форми на социален натиск? Каква е палитрата от социални, политически и чисто духовни действия, която се открива за свещеника в практиката му в различни енории в различни периоди? Как се финансират и как са се финансирали църковните общини и свещениците и как се отразяват политически обусловените промени в тази област върху функциите им? По какъв начин се реализира наличният демократичен принцип на църковния ред в живота на общината? И.т.н.

В този смисъл не става въпрос за история на институциите на БПЦ, а по-скоро за всекидневната и социална история на селското и градското общество, конкретизирано в личността на православния свещеник. -

² В Хабермасовия смисъл на развитие на идеи, формулиране на обществени проблеми, преноса им от обществената периферия към центъра на обществото, където се вземат решенията.

Настоящото, особено в аспекта на социалните структури, е разбираемо само от историческа перспектива. И обратното - днешните въпроси за преходни обществени форми се изграждат чрез актуални проблеми и задачи, свързани с бъдещето. Резултати от историческо-изследователската част, които работят основно с исторически източници и се допълват от елементите на oral-history ще повлияят поставянето на проблема и заключителния анализ на социо-културната част, свързана със съвременността. От това произтича и интензивната връзка между двете части на проекта още в самото начало.

Интеграцията на източноевропейските страни в ЕС е свързано с трансфер на институции, методи и начин на мислене. Нейната цел е постигането на политическа стабилност, чрез подсилване на гражданското общество. Важното е че „интеграция“ и „трансфер на институции, методи и начин на мислене“ не трябва да се схващат като еднопосочни взаимствания на “западни” елементи в “източни” общества, но използване на настоящи опити от всички участващи страни.

Важен и до момента доста пренебрегват на Запад фактор са православните църкви, които въпреки отслабените си позиции в социалистическия период, създават институционален и културен фундамент в общества, в които са разпространени. За евроинтеграцията би трябвало да спомогнат и богатствата на традиционната религиозна и духовна сфера, с които за всяко едно общество е от извънредно голяма полза да бъде в хармония и разбирателство. В тях можем да открием традиционни богатства, които са в състояние да съпътстват най- важните основи на гражданското общество - ценностна система, демократични принципи, при ръководенето на социалните групи и граждански ангажименти. Подобен ефект не би могъл да се постигне без познанието за историческите предпоставки. За такова изследване проектът допринася, като осветлява социалната и политическа роля на църковната общност и на свещеника в Православието, и по-конкретно – в България за периода от 1920 г. до настоящето.

FOROST: работа, цели, организация

FOROST е научно **обединение на осем университети и изследователски институти** в Бавария (провинция на Германия) със седалище в Мюнхен, с цел да се изследват актуални исторически, икономически, юридически, социологически и.т.н. въпроси на източно/югоизточноевропейските страни, при което особено внимание се отдава на интердисциплинарността, международното сътрудничество и насоченост към релевантност на резултатите за европейското бъдеще. Проектите на FOROST се финансират до-сега от Баварското Министерство на Науката.

FOROST има собствена уебстраница: **www.forost.de**, където се дават всичките информации относно организацията с цел най-голямата яснота и прозрачност. Там са представени всичките текущи и вече свършени научни проекти на FOROST, а също така и всичките щатни сътрудници.

В момент, т. е. за фазата юни 2003- май 2005, FOROST работи за общата тема "Интеграция на Източна Европа - желания и действителност". При това обединява 20 отделни проекта в четири групи, именно

- I) „Икономически, юридически и езикови фактори на Евроинтеграцията”
- II) „Доверие като предпоставка за икономическа и социална интеграция”
- III) „Гражданско общество като фактор на интеграцията“
- IV) „Етнически плурализъм в европейски контекст“

Настоящият проект принадлежи към група III „Гражданско общество като фактор на интеграцията. Проектът е представен на уебстраницата www.forost.de (под „Forschung – Einzelprojekte – Laufende Projekte - aktuelle Projekte – Projekt III.2“)

Очаквани резултати

Във финалната част на проекта, въз основа на изследователските резултати, трябва да се достигне до изводи, с помощта на които да се разкрият възможните и необходими начини за подпомагане на църковни общности и конкретно на активно ангажирани с проблемите на енорията свещеници в България, така че действията им да допринасят за стабилизирането на белязаното от трансформационна криза югоизточно-европейско общество. Свещениците с традиционно централната им и мултифункционална роля в българското гражданско общество могат да бъдат разглеждани, освен като възродители на духовно-нравствените начала на личностно ниво, също и като съ-творци на трудния социален напредък на конкретните човешки общности, на обществените връзки и структури и на изграждащия се социум в Югоизточна Европа като цяло. Поради протичащата **смяна на поколенията** в Българската Православна Църква, ние ставаме свидетели на появата на един нов тип православно свещеничество, едновременно дълбоко обвързано с традицията, с богатия нравствено-ценностен и духовен опит на християнството в България, и заедно с това – активна и авторитетна страна в разностранни инициативи, адаптивни към съвременните реалности и с перманентен стремеж за преодоляване на болните проблеми на обществените групи и на отделните индивиди. Както свещениците с дългогодишен натрупан опит, така и новото поколение от млади, отчасти и по-отворени и вселенски ориентирани свещеници, по силата на самото си призвание могат активно да допринесат за формирането на действащи и стабилни обществени структури и институционални връзки в тази част на Европа.

Изследователският екип ще изготви експертиза в края на проекта, резултатите от която трябва да бъдат предадени посредством целенасочени контакти на ангажираните с тези проблеми институции, обществени групи или конкретни личности. Изследователският екип гарантира, че без да бъдем излишно недискретни, ние същевременно ще се стремим към максимална откритост и достъпност на резултатите от настоящото изследване, така че те да могат да бъдат в полза на всеки, който прояви интерес към тази проблематика – те ще могат да бъдат открити и в интернет, и в специална студия, издадена в края на проекта. Същевременно ние се стремим коректно да спазваме ангажиментите на взаимодействие, което на този

етап, надяваме се, ще се изразява във взаимно доверие и взаимопомощ, а за в бъдеще нашето искрено желание е настоящото чисто научно изследване да даде тласък на едно вече ефективно практическо подпомагане в разностранните инициативи на българските православни свещеници и при преодоляването на актуалните проблеми на православните енории в България.

Лица

Prof. Dr. Edgar Hösch, бившия шеф на Институт по История на Източна и Югоизточна Европа на Мюнхенския университет (автор и на стандартната книга «История на Балканските страни») е научния ръководител на проекта. **Kontakt:** edgar.hoesch@gmx.net

Christian Geiselmann е докторант на университет Лайпциг и сътрудник на Институт по История на Източна и Югоизточна Европа на Мюнхенския университет се грижи за общото провеждане на проекта; научно работи за историческата част на проекта. **Kontakt:** chgeiselmann@web.de. - Tel. München: 0049/89/3071427 – Tel. Sofia: 00359/2/9892718

Петър Канев е докторант в Института за Философски Изследвания към БАН, секция “Философия на религията”, е координатор на социо-културната част на изследването. **Kontakt:** petarkanev@yahoo.com - Tel. Sofia: 00359/2/5818648 - Mobil 00359/888/253112